

संस्कृत

प्रयोग

2

क्र. नं.

पुनर्जातिग्रहप्रयोग

✓ 3783.

(1)

अथ दत्तपुत्रविधानप्रयोगः

(2)

पु० प्र०

१

मु०

श्रीगणेशायनमः हरिः ॐ नमः अतः कृतसंस्कारोऽपि पंचवर्षा
धिकवालोऽपि दत्तको भवतीति सिद्धं ॥ इति ग्राह्या ग्राह्याविवेकः ॥ कथं
ग्राह्य इत्यपेक्षायामाह ॥ शौनकः ॥ शौनकोऽहं प्रवक्ष्यामि पुत्रसंग्र
हमुत्तमं ॥ बंध्यो वा मृतपुत्रो वा पुत्रार्थं समुपोष्य च ॥ वाससीकुंडले
उवाच छीषं चांगुलीयकं ॥ आचार्य धर्मसंयुक्तं के छवंबेदपारंगं ॥
बर्हिः कुशमयं चैव पादशं चैव धावेव च ॥ एतान्याहृत्य बंधूंश्च ज्ञा
तीनाहूय यत्नतः ॥ बंधूंश्चान्तेन संभोज्य ब्राह्मणांश्च विशेषतः ॥
अन्वाधानादियत्तत्रं कृत्वा ज्योत्सवनांतकं ॥ दातुः समस्तं गत्वा तु पुत्रं
देहीति याचयेत् ॥ दाने समर्थो दाता स्मे येन ज्ञेनेति पंचभिः ॥ देवस्य
त्वेति मंत्रेण हस्ताभ्यां प्रतिगृह्य च ॥ अंगादंगे तृचंजत्वा चाप्रायशि
शुसूधनि वस्त्रादिभिरलंकृत्य छत्रछायां गतं सतं ॥ नृत्य गीते श्रवा

राम
१

(2A)

ले-

धेश्व स्वस्ति शंदेश्व संयुतः॥ गुरुमैध्या माधाय चरुं कुत्वा विधानतः॥
यस्त्वाह देति ह्यभ्यां चतुर्भ्यमग्रे ऋचैकया॥ सोमोदरदित्येताभिः प्रत्येकं
पंचभिस्तथा॥ स्विष्टकृदादिशेषं च कुत्वा होमं समापयेत्॥ ब्राह्मणानां
सपिंडेषु कर्तव्यः पुत्रसंग्रहः॥ तद्व्याभेसपिंडेषु अन्यत्र तु न कारयेत्॥
क्षत्रियाणां स्वजातौ वै गुरुगोत्रसमोपि वा॥ वैश्यानां वैश्यजातेषु शूद्रा
णां शूद्रजातिषु॥ सर्वेषां चैव वर्णानां ज्ञातिघेवन चान्यतः॥ दोहित्रं भागि
नेयं वा शूद्राणां चापि दीयते॥ नेकपुत्रेण कर्तव्यं पुत्रदानं कदाचन॥ व
रुपुत्रेण कर्तव्यं पुत्रदानं प्रयत्नतः॥ दक्षिणां गुरवे दद्याद्यथाशक्ति
द्विजोत्तमः॥ नृपो राष्ट्राधर्मैवापि वैश्यो रत्नशतत्रयं॥ शूद्रः सर्वस्वमे
वापि अशक्तश्चेद्यथा बलमिति॥ पंचभिरित्यनंतरं दद्यादिति शेषः॥
ह्यभ्यामिति ह्यभ्यामृगभ्यां दे आहुती इति केचित्॥ तं न वक्ष्यमाणं बो
धाय न सूत्रैकमूलत्वं प्रयुक्तलाघवलिप्सया एकस्या एव आहुतेः स्वी

(3)

पु० प्र०
२

कर्तुं मुचितत्वात् ॥ अयंच पुत्रप्रतिग्रहविधिर्वह्चविषयो बह्वच गत्य प्रति
पादकत्वात् न कस्य ॥ यजुर्वेदिनां तु पुत्रप्रतिग्रहविधिमाह बौधायनः ॥ पु
त्रप्रतिग्रहविधिं व्याख्यास्यामः ॥ शोणितश्नं संभवो मातृपितृनिमित्तक
स्तस्य प्रदानपरित्यागवित्रयेषु मातापितरौ प्रभवतो न त्वेकं पुत्रं दद्यात् ॥
प्रतिगृह्णीयाद्वासहिसंतानाय पूर्वेषां न स्त्रीपुत्रं दद्यात् ॥ प्रतिगृह्णीया
द्वा न्यत्रानुज्ञानाद्भर्तुः प्रतिगृह्णीष्यन्नुपकल्प्य यते देवाससीद्धेकुंडले अंगु
लीयकं चाचार्यं च वेदपारंगं कुशमयं बर्हिः पूर्णमयमिष्टामित्यथ बंधूना
हयमध्ये राजनिचावेद्यपरिषदि चागारमध्ये ब्राह्मणानन्नेन परिविष्य पु
ण्याहं स्वस्त्यधिमिति वाचयित्वा देवयजनो ह्येखन प्रभृत्या प्रणीताभ्यः
कृत्वा दातुः समक्षं गत्वा पुत्रं मे देहीति मिक्षेत ददामीतीतर आरुतं परि
गृह्णाति धर्मायत्वा परिगृह्णामि संतत्येत्वा गृह्णामीत्यथैनं वस्त्रकुंड
लाभ्यां अंगुलीयकेन चालं कृत्य परिधानं प्रभृत्याग्निमुखा कृत्वा प

राम

(3A)

काञ्जु होति यस्त्वाह दशकीरिणामन्यमान इति पुरो न वाक्या मन्त्र्ययस्मे
त्वं स कृते जात वेद इति याज्य याजु होति अथ न्याह तीर्द्धु स्वास्तिष्ठ कृत्स्न मृ
तिसिन्धु माधेनु वरप्रदानादक्षिणां ददात्येते च वाससी परिधाय एते कुंड
ले एतच्चो गुलीयकं यद्येवं कृत्वा रसः पुत्र उत्पद्यते तुरीय भागे प्रभवतीति
रुस्माह बौधायन इति अंगुलीयकं नंतरं अनुषक्तेन ददातीत्यनेन मि ५
कुंडलां गुलीयदानं प्रतिगृहीतं प्रतिविधीयते ॥ प्रभवत इति माता पित्रो
रेव दानाधिकार इत्याशयः ॥ मध्यम इति ॥ बंधु समक्षं राजन्या वै नं का ६६
र्यमित्याशयः ॥ प्रभवतीति तुरीय भागमेव लभतेत्याशयः ॥ अथ बहु
धाधिकारिकाशौ न कोक्तरीत्या पुन प्रतिग्रह प्रयोगः ॥ पूर्वद्युः कृतोपवा
सः वाससी कुंडले छत्रं उच्छिषं चो गुलीयकं ॥ आचार्य धर्म संयुक्तं वैष्णवं
वेद पारंगं ॥ बर्हिः कुश मयं चैव इधं पालाश मेव च ॥ एतान्याहृत्य बंधुं
श्रज्जातीनाहृत्य यत्नतः ॥ पवित्र पणिः प्राणाना च म्य देश कालौ संकी
र्य मम अप्रजत्वं ययुक्ते पेत कर्माणां फलं पुना मन रकत्राण हारा

पु० प्र
३

(१)

श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं शौनकोक्तं विधिना पुत्रप्रतिग्रहं करिष्ये ॥ तदंगत्वे
न स्वस्तिपुण्या रुवाचनं आचार्यवरगं आचार्यस्य मधुपर्केणारुणं विष्णु
जनं बंधवर्गं ब्राह्मणेभ्यो न दानं च करिष्ये ॥ तत्रादौ निर्विघ्नता सिध्यर्थं
गणपतिपूजनं करिष्ये इति संकल्प्य वरणां तं कृत्वा मधुपर्कं ते पितृणां कु
लदेवतानां गुरुणां प्रीत्यर्थं ब्राह्मणान् बंधूंश्च भोजयेत् ॥ तत आचार्यदेश
कालौ संकीर्त्य यजमानानुज्ञया पुत्रप्रतिग्रहं गत्वेन विहितं होमं करिष्ये ॥
अग्निप्रतिष्ठापनां तं कृत्वा न्वाधानं कुर्यात् ॥ चक्षुषी आज्येनेत्यंते प्रधानं
सहस्रं षडारं सूर्यासावित्री चरुणा अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चाज्येनी
षेण स्विष्टकृतमित्यादि अष्टाविंशतिमुष्टीं तूष्णीं निरूप्य तावत्कृत्वः प्रोक्ष्य
आज्योत्पवनां तं कृत्वा ब्राह्मणेः सह दातुः समक्षं गच्छेत् ॥ दातारं प्रत्यस्मै पु
त्रं देहीति ब्राह्मणद्वारायां चांकारयेत् ॥ ततो दाता आचम्य प्राणानाय
म्य देशकालौ संकीर्त्य श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं पुत्रदानं करिष्ये ॥ गणपति
पूजनं यथाशक्ति चंदनादिना प्रतिग्रहीतारं संपूज्य ये यज्ञेनेति पंचानां
नाभानेदिष्टो मानवऋषिः ॥ विश्वे देवा देवता ॥ आद्याश्च तस्वस्तिष्टुभः ॥

राम
३

(1A)

पंचम्यनुष्ठुपु॥ पुत्रदानेविनियोगः॥ येयज्ञेनदक्षिणयासमुक्ता० परिज
ज्ञिरेइत्यंतेइमंपुत्रंतवंपैतकक्रुणापाकरणपुंनामनरकत्राणसिध्यर्थं
आत्मनश्चश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंतुभ्यमहंसंप्रददेनममप्रतिगृह्णातुपुत्रं
भवानित्यंतेप्रतिगृहीतुरुस्तेसाक्षात्तं० जलंक्षिपेत्॥ ततःप्रतिगृहीतादेव
स्यत्वेतिमंत्रेणहस्तद्वयेनप्रतिगृह्यत्वांकेउपवेश्यअंगादंगादितिशिथु
मूर्धनिआजिघ्रेत्॥ ततोयुवंवस्त्राणातिवस्त्रंपरिधाय्यत्छीमुच्छीषं व
ध्वाकुंकुमादिनातिलकं कृत्वाहिरण्यरूपद्रव्यादिनाकुंडलादिभिरलंक
यछत्रेणाच्छादितं बालं नृत्यगीतवाद्यैः स्वस्तिनोमिमीतामित्यादिमंत्रै
श्चगृह्मानीयरुस्तोपादौ प्रक्षाल्याचम्यअग्नेःपश्चिमतोमातुरुत्संगे
स्वदक्षिणतो बालमुपवेश्य॥ आचार्यदक्षिणतःस्वयमुपविशेत्॥ ततः
आचार्यो बर्हि रास्तरणादि आज्यभागांतंकुर्यात्॥ ततश्चरुमवदानवि
धिनावदाययस्त्वाहदाकीरिणेति॥ योरात्रेयोवसश्रुतोऋषिः॥ अग्नि
देवतात्रिष्टुपूछंदः॥ पुत्रप्रतिगृह्णांगुमेवि० यस्त्वाहदाकी० स्वस्ति

पु० प्र०

४

(५)

ऋग्वेदं ऋमेण पठित्वा स्वाहेति जुहुयात् ॥ यजमानः अग्नय इदं पुनर-
वदाय तु म्यमग्र इति मंत्रस्य सूर्यासावित्री सूर्यासावित्र्यनुष्टुप् ॥ पुत्रप्र०
तु म्यमग्रे पर्यवरुन० सरुस्वाहा सूर्यासावित्र्या इदं पुनरवदाय सोमो
दददिति पंचानां सूर्यासावित्री ऋषिः ॥ सूर्यासावित्री देवता ॥ आद्ये द्वे
अनुष्टुभो ॥ तृतीया जगती चतुर्थश्चित्रिष्टुप् ॥ पंचम्यनुष्टुप् ॥ पुत्रप्र० पुन-
रवदाय पंचभिर्जुहुयात् ॥ सूर्यासावित्र्या इदमित्यागः ॥ ततो व्यस्त समस्त ति ५
व्याहृतिभिराज्यं दुत्वा सिष्टकृदादि होमशेषं समाप्य आचार्याय धेनुं
दद्यात् ॥ दशत्रीन् ब्राह्मणाभोजयेत् ॥ कर्मणः संपूर्णतां वाचयित्वा ईश्व-
रार्पणं कुर्वतेति शो न कोक्तं पुन प्रतिग्रहप्रयोगः ॥ ७ दत्तविधा-
नः समाप्तः ७ ७ शके १७२२ रौद्रनाम संवत्सरे इदं पुस्तकं ॥
नित्करोपनामक अनेत भटस्य ॥ शोभनस्त ॥ ॥ ॥

गुंम
४

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com